

Tomasz KOŁAKOWSKI
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

ZAGOSPODAROWANIE OBIEKTÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARACH MIEJSKICH – EFEKTY EKONOMICZNE I SPOŁECZNE

MANAGEMENT OF CULTURAL HERITAGE OBJECTS IN URBAN AREAS – ECONOMIC AND SOCIAL EFFECTS

ABSTRACT: The article reviews the main externalities for the projects referring to management of cultural heritage objects (CHO) in urban areas. This article presents the results of research in the area of these projects identified in Lower Silesia region, for the financing of which their beneficiaries were applying to EU Funds and EEA and Norway Grants. The study focuses on two groups of effects: economic and socio-environmental.

KEY WORDS: project, cultural heritage, economic effects, socio-environmental effects, urban area

Wprowadzenie

Okres przemian gospodarczych, jaki miał miejsce pod koniec XX w. w Europie Środkowo-Wschodniej, w tym również w Polsce, stał się podstawą do zmian dokonywanych na wielu płaszczyznach. Jednym z efektów tych przekształceń było zauważenie konieczności przewyciężenia zjawiska degradacji obiektów dziedzictwa kulturowego (ODK)¹. Przemiany te spowodowały, iż ochrona i wykorzystywanie dziedzictwa kulturowego były nie do końca traktowane jako istotne z punktu widzenia rozwoju gospodarek narodowych. Utrzymanie tych obiektów stało się bardziej obowiązkiem i odpowiedzialnością, niż zasobem możliwym do wykorzystania w kategoriach rynkowych. W wyniku wieloletnich zaniechań bieżących remontów i niedoinwestowania otaczającej infrastruktury nastąpiła istotna dekapitalizacja wielu obiektów dziedzictwa

¹ Dziedzictwo kulturowe rozumiane jest tu jako wszystko to, co dziedziczymy, a dokładniej mówiąc wszystko to, co z dziedzictwa zachowaliśmy i posiadamy – obecny dowód i przejaw dawnej działalności człowieka, jego funkcjonowania w społeczeństwie, dokonań, dorobku oraz odkryć (por. *Valuing the priceless...*). Szczególnym elementem tego dziedzictwa są obiekty posiadające postać materialną, których odpowiednie zagospodarowanie może się przyczynić do rozwoju danego obszaru, w tym miast.

kulturowego, ich substancji architektonicznej, a także struktury przestrzennej, również na obszarach miejskich. Dodatkowo funkcje nadawane niektórym z tych obiektów często nie sprzyjały ich konserwacji i ochronie, a wręcz przeciwnie – pogłębiały wspomniane wcześniej problemy.

Przejsie do gospodarki rynkowej oraz stopniowe wycofywanie się centralnych instytucji państwowych z bezpośredniego finansowania ochrony i zagospodarowywania dziedzictwa kulturowego spowodowały pojawienie się luki pomiędzy potrzebami finansowymi a możliwościami poszczególnych inwestorów: podmiotów prywatnych, organizacji społecznych czy samorządów lokalnych. Podejmowane działania miały na celu przede wszystkim przeniesienie części odpowiedzialności za dziedzictwo kulturowe na wspomniane podmioty. Jednak przyczyniły się one do wystąpienia kilku negatywnych konsekwencji, wśród których można wymienić: zakupy wyłącznie w celach spekulacyjnych, niemożność planowania odpowiednich działań remontowych i rewitalizacyjnych w obiektach przez ich właścicieli (głównie podmiotów publicznych i społecznych) z powodu braku środków pieniężnych, całkowite lub częściowe wyłączenie społeczeństwa z dostępu do dziedzictwa poprzez jego wykorzystywanie wyłącznie do indywidualnych celów inwestora, niechęć inwestorów do angażowania się w procesy inwestowania z powodu ograniczeń prawnych i administracyjnych.

Przytoczone powyżej negatywne aspekty związane z gospodarowaniem zasobami dziedzictwa kulturowego wskazują, iż działalność w tym zakresie wymaga jeszcze wielu regulacji i rozwiązań. Wymienione tendencje i procesy doprowadziły do sytuacji, w której wiele zabytkowych nieruchomości, położonych na obszarach miast potencjalnie atrakcyjnych, utraciło swój walor, hamując jednocześnie rozwój pożądanых funkcji na ich terenie, a w konsekwencji doprowadziło do pojawienia się „wymierania” poszczególnych obiektów i ich otoczenia, np. dzielnic miast.

By przeciwdziałać takim tendencjom konieczne jest, aby obiekty dziedzictwa kulturowego były postrzegane jako element potencjału rozwojowego. Po pierwsze, mogą one stanowić istotny czynnik wzmacniający tożsamość lokalną, a przez to sprzyjać mobilizacji społecznej i rozwojowi danego miasta. Po drugie – mogą być elementem promocji, tworzenia wizerunku i marki danego obszaru miejskiego, a przez to wpływać na jego gospodarczy rozwój (Mikos v. Rohrscheidt 2008). Dlatego też działalność na rzecz ratowania, a następnie zagospodarowywania takich obiektów musi, poprzez swą kompleksowość, uwzględniać wszelkie aspekty przestrzenne i funkcjonalne. Podstawą takiego podejścia staje się prawidłowe rozpoznanie określonych efektów ekonomiczno-społecznych będących następstwem omawianych działań oraz włączenie ich do analiz ekonomicznych.

Zagospodarowanie obiektów dziedzictwa kulturowego – kategorie efektów

Obiekty dziedzictwa kulturowego jako swoisty zasób gospodarczy można traktować w dwojaki sposób. Po pierwsze jako dobra ekonomiczne (dobra kulturowe), posiadają-

ce cechy towaru, które można zaoferować na rynku wraz ze wszystkimi ich walorami fizycznymi, np. obiekty zabytkowe, zespoły architektoniczne, miejsca historyczne. W takim ujęciu dziedzictwo kulturowe samo w sobie stanowi przedmiot oferty na rynku (np. atrakcja turystyczna stworzona na bazie dziedzictwa kulturowego – dawna kopalnia zagospodarowana na podziemną miejską trasę turystyczną). Po drugie mogą być traktowane jako elementy stanowiące podstawę świadczenia usług (pełnienia określonych funkcji) w oparciu o specyficzne cechy danego obiektu. ODK wspomagają wówczas proces świadczenia usług (np. przeznaczenie do celów turystycznych, religijnych, kulturalnych – usługi noclegowe w pałacu, usługi gastronomiczne w zabytkowym młynie itp.) (Ost, Van Droogenbroeck 1998).

Należy przy tym podkreślić, iż przekształcenie dobra, jakim jest obiekt dziedzictwa, w miejsce, w którym na jego bazie można świadczyć określone usługi, nie jest zjawiskiem automatycznym, tzn. obiekt ten jako dobro może istnieć niezależnie od zgłaszanych potrzeb i popytu na usługi, które może wspierać poprzez swoje specyficzne właściwości (np. ruiny średniowiecznego zamku istnieją i stanowią atrakcję turystyczną bez względu na to, czy są w jakiś sposób wykorzystywane, czy stanowią tylko jeden z elementów krajobrazu miasta). W takim kontekście obiekty te posiadają swoją wewnętrzną wartość. Na tej podstawie można mówić o wartości użytkowej obiektu i jego wartości symbolicznej z tytułu samego istnienia.

Nadanie ODK charakteru rynkowego wymaga pojawienia się dwóch stron potencjalnej transakcji: dostawcy danego zasobu – strona podaźowa (właściciel, podmiot świadczący usługi itp.) oraz konsumenta – strona popytowa (odwiedzający jednodniowy, turysta, korzystający z usług itp.). Przy tym dopasowanie popytu i podaży może następować tu dwukierunkowo, tj.:

- popyt na dane dobro kulturowe lub usługę z nim powiązaną ma charakter wyprzedzający w stosunku do podaży (zagospodarowanie zabytkowej kamienicy na muzeum lub hotel wystąpi wówczas, gdy pojawi się potrzeba takiego zagospodarowania ze strony odwiedzających, zgłoszą oni chęć zwiedzania takiego obiektu lub korzystania z niego);
- podaź, wyrażona poprzez liczbę obiektów, ich pojemność czy przepustowość, ma charakter wyprzedzający w stosunku do popytu zgłaszanego na dany obiekt lub usługę świadczoną za jego pośrednictwem; w tej sytuacji liczba obiektów i/lub sposób ich zagospodarowania warunkuje wielkość popytu na nie (np. konieczność ograniczenia dostępu do muzeum miejskiego z powodu popytu przekraczającego możliwości przepustowe obiektu).

Zróznicowany charakter omawianych obiektów oraz specyficzne cechy wyróżniające je na tle innych zasobów powodują, iż w procesie analizy i oceny przedsięwzięć na nich bazujących konieczne jest właściwe określenie efektów w postaci korzyści i kosztów będących następstwem ich realizacji. Jak wskazuje J.T. Winpenny, korzyści można podzielić na trzy grupy:

- korzyści wynikające z faktycznego wykorzystywania danego obiektu – rzeczywista wartość użytkowa dla osoby bezpośrednio użytkującej;

- wartości wynikające z potencjalnego wykorzystania zasobu w przyszłości – żyjący obecnie i przyszłe pokolenia, którzy mogą stać się użytkownikami danych zasobów w przyszłym okresie (użytkownicy potencjalni) – alternatywna wartość użytkowa;
- wartość istnienia – korzyści rozumiane jako satysfakcja dla człowieka, wynikająca z samego faktu istnienia danego ODK (Winpenny 1995).

Inne podejście w zakresie identyfikacji efektów związanych z projektami zagospodarowania ODK wskazuje na ich dwie główne grupy, podkreślając w szczególności korzyści takich działań:

- podstawowe korzyści ekonomiczne, które rozpatrywane są w odniesieniu do trzech poziomów: bezpośrednie, pośrednie i indukowane;
- wtórne korzyści ekonomiczne (Lichfield, Nijkamp [red.] 1993).

W ramach pierwszej grupy korzyści wskazuje się przede wszystkim na efekty będące wynikiem bezpośrednich transakcji, jakie zachodzą pomiędzy konsumentami (odwiedzającymi, nabywającymi) a świadczącymi usługi za pośrednictwem zasobów dziedzictwa kulturowego lub sprzedającymi te zasoby. Przykładem może być tutaj sytuacja, w której osoba odwiedzająca zabytkowy pałac płaci właścicielowi za możliwość zwiedzenia starego majątku, lub kolekcjoner, który kupuje obraz w antykwariacie. Również zakup średniowiecznego domu w centrum miasta z przeznaczeniem do celów mieszkaniowych można traktować jako bezpośrednią korzyść ekonomiczną dla jego właściciela. Zestawienie efektów (zwykle w postaci korzyści) pośrednich i indukowanych oraz wtórnych prezentuje tabela 1. Należy jednocześnie podkreślić, że w wielu przypadkach efekty pośrednie i wtórne (np. różnego rodzaju efekty zewnętrzne i uboczne) są wywołane pojawieniem się efektów podstawowych.

Poza wspomnianymi efektami o charakterze głównie ekonomicznym mogą pojawić się również efekty społeczne czy posiadające wymiar wizerunkowy. Można tu wskazać na: poprawę estetyki przestrzeni (krajobrazu) miasta, poprawę spójności architektonicznej miasta, aktywizację społeczeństw lokalnych, zacieśnienie więzi między nimi oraz poprawę relacji międzyludzkich w wymiarze zarówno krajowym, jak i międzynarodowym.

Z drugiej strony należy każdorazowo uwzględniać potencjalne efekty negatywne związane z realizacją tego typu przedsięwzięć, jak np. wzrost liczby konfliktów pomiędzy mieszkańcami a odwiedzającymi, wzrost zatłoczenia i problemy w zakresie przemieszczania się na obszarze miasta, utracone korzyści wynikające z alternatywnego wykorzystania obiektu (koszt alternatywny) itp.

Nieco inne podejście do klasyfikacji efektów prezentuje koncepcja całkowitej wartości ekonomicznej (*Total Economic Value* – TEV)². Są to:

- efekty podstawowe, wynikające z bezpośredniej wartości użytkowej – do grupy tej zalicza się efekty, które wskazują na bezpośredni związek między konsumentem

² Więcej nt. koncepcji całkowitej wartości ekonomicznej m.in. w: *Valuing the priceless...* 2002, Pagiola 1996.

Tabela 1

Zestawienie efektów pośrednich, indukowanych i wtórnych dla projektów zagospodarowania ODK

Efekty pośrednie i indukowane	Efekty wtórne
<ul style="list-style-type: none"> – nadwyżka konsumenta – gdy szacunkowa gotowość konsumenta do zapłaty za dobro lub usługę świadczoną na bazie dziedzictwa kulturowego jest wyższa niż faktycznie ponoszona opłata; – nadwyżka właściciela obiektu – uzyskana w sytuacji sprzedaży samego obiektu lub świadczo-nych za jego pośrednictwem usług następuje powyżej ceny równowagi rynkowej; – wpływ na rozwój gospodarczy, w tym głównie dochody producentów i dostawców dóbr i usług bazujących na zasobach dziedzictwa kulturowego, zlokalizowanych w okolicy realizowanego projektu; – dochody osób zatrudnionych w ODK (obsługa, przewodnicy itp.) lub przy ich konserwacji i renowacji (np. konserwatorzy, archeolodzy, muzealnicy itp.) oraz efekty indukowane dla gospodarki związane z wydatkowaniem tych środków pieniężnych; – podatki płacone przez poszczególne podmioty na wszystkich poziomach; – tworzenie miejsc pracy w obszarach powiązanych z działalnością opartą na zasobach dziedzictwa kulturowego (np. w obszarze lokalnej sztuki, rzemiosła, kształcenie specjalistów w zakresie architektury ochrony zabytków itp.) 	<ul style="list-style-type: none"> – wzrost wartości okolicznych gruntów; – oszczędność w zakresie zużycia energii w obiektach, które zostały poddane konserwacji i modernizacji (np. działania w zakresie termo-modernizacji); – stymulowanie inwestycji prywatnych w tym samym obszarze działalności lub obszarach pokrewnych; – obniżenie wydatków na ochronę i działania prewencyjne w zakresie zachowania obiektu zabytkowego oraz poprawa bezpieczeństwa w związku z jego zagospodarowaniem (obniżenie bieżących wydatków samorządu na ochronę, zmniejszenie kosztów usług przeciwpożarowych w przypadku wyposażenia obiektów we własny system itp.); – obniżenie ekonomicznych kosztów przestępczości i związanych z tym działań policji, w szczególności w sytuacji: rozkradania mienia publicznego, zawłaszczania detali architektonicznych obiektów zabytkowych, wandalizmu itp.; – zwiększenie liczby inwestycji publicznych o podobnym charakterze, poprawa usług publicznych wspomagających (np. toalety publiczne), poprawa dostępności w okolicach zagospodarowanego obiektu (np. inwestycje w infrastrukturę towarzyszącą: drogi dojazdowe, parkingi itp.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Lichfield, Nijkamp [red.] 1993, s. 9–13.

(odwiedzającym, turystą) a producentem/dostawcą ODK oraz usług świadczonych za jego pośrednictwem; są to np.: wszelkie formy bezpośredniej transakcji, takie jak opłaty za wstęp, usługi gastronomiczne, noclegowe, zakup pamiątek itp.;

- efekty pośrednie, wynikające z pośredniej wartości użytkowej – są to wszelkie efekty wywołane przez pierwotne skutki w innych sektorach gospodarki (np. usługi powiązane, sprzedaż detaliczna towarów, transport), które odczuwają skutki w związku z zagospodarowaniem i rozwojem ODK;

- efekty pozaużytkowe, niematerialne – zwykle mają charakter zmian jakościowych i przejawiają się wzrostem dobrobytu i dobrostanu szerszych grup społecznych, odnoszą się do aspektów estetycznych, wizerunkowych, kulturowych, historycznych, etycznych itp. (Kołakowski 2008).

Pomimo zbieżnego nazewnictwa grup niektórych efektów podział ten nie jest tożsamy z wcześniej zaprezentowanym, w którym wyróżniono efekty bezpośrednie,

pośrednie i indukowane. Podział ten uwzględnia bowiem dodatkowo elementy trudniej mierzalne, mające wymiar zmian jakościowych samego obiektu i jego otoczenia.

Korzyści płynące z zachowania i zagospodarowania ODK nie zawsze są od razu widoczne i przekładają się bezpośrednio na wyniki osiągnięte przez podmioty gospodarcze, choć rozwój turystyki w oparciu o te obiekty może być tu wyjątkiem (efekty mogą się pojawić już w krótkim okresie). Osiągnięcie zamierzonych efektów jest następstwem kilku czynników. Syntetycznie prezentuje je tabela 2.

Tabela 2

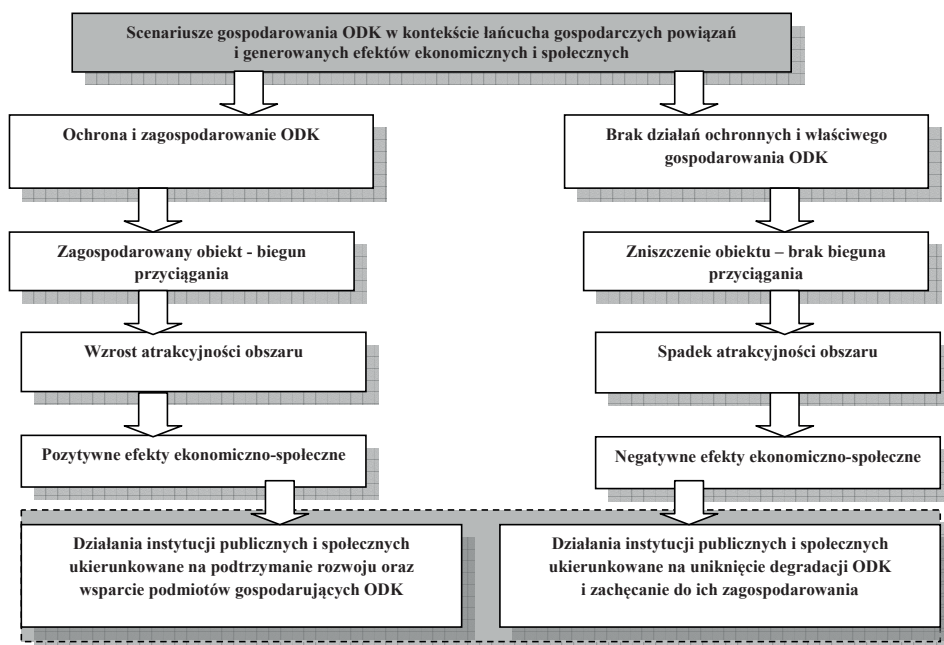
Czynniki warunkujące osiągnięcie zamierzonych efektów z zagospodarowania ODK

Czynnik	Charakterystyka
Wywołanie odpowiednich działań i zachowań u osoby odwiedzającej/korzystającej z obiektu	<ul style="list-style-type: none"> – spojrzenie, chęć oglądnięcia z zewnątrz, spacer w otoczeniu obiektu itp. (kontakt wzrokowy, wizualny); – zwiedzanie obiektu wewnątrz, dotknięcie jego detali itp. (kontakt fizyczny); – traktowanie obiektu jako miejsca (sceny), w którym odbywa się wydarzenie kulturalne, rozrywkowe, sportowe itp.; – traktowanie obiektu jako miejsca zatrudnienia, źródła zarobkowania itp.
Dostępność danego obiektu	<ul style="list-style-type: none"> – płatny dostęp do obiektu (wnętrze i otoczenie); – bezpłatny dostęp do wnętrza obiektu i jego otoczenia; – możliwość wyłącznie zewnętrznego dostępu do obiektu; – całkowity brak dostępu do obiektu
Cechy funkcjonalne i użytkowe samego obiektu	<ul style="list-style-type: none"> – strukturalno-architektoniczne (stan fizyczny budynku i/lub jego otoczenia, okres powstania, niepowtarzalność); – funkcjonalne (stopień adekwatności pierwotnej funkcji obiektu do aktualnych potrzeb); – sytuacyjne (powiązania obiektu z jego otoczeniem, ze zmianami np. w zakresie urbanistycznym); – ochrony środowiska (wykorzystanie budynku jest utrudnione przez czynniki zewnętrzne, takie jak: hałas, zanieczyszczenia powietrza itp.); – nieprzewidywalne (np. powódź, trzęsienie ziemi, osuwiska ziemne itp.), utrudniające lub uniemożliwiające korzystanie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Ost, Van Droogenbroeck 1998, s. 55.

Wszystkie te elementy decydują o możliwości wystąpienia i stopniu natężenia efektów w otoczeniu obiektu. Efekty te będą występowały tak długo, jak długo dany obiekt będzie istniał (funkcjonował). Jego zniknięcie, np. w wyniku braku konserwacji i ochrony, spowoduje zanik określonych zachowań i działań podmiotów bezpośrednio powiązanych, a w konsekwencji zniknie również łańcuch gospodarczy powiązań pomiędzy efektami odczuwanymi w jego otoczeniu. Łańcuch ten w sposób schematyczny przedstawia rysunek 1.

Takie rozumowanie stanowi istotny argument za koniecznością interwencji publicznej (głównie w postaci dofinansowania, pomocy administracyjnej, unormowań prawnych itp.) w celu zachowania tych zasobów m.in. na obszarach miast. Coraz

Rys. 1. Łańcuch gospodarczych powiązań w sytuacji realizacji lub zaniechania ochrony i zagospodarowania obiektów dziedzictwa kulturowego

Źródło: Opracowanie własne.

częściej bowiem traktuje się je jako dobra społecznie pożądane (*merit goods*), a więc takie, w odniesieniu do których istnieje społeczna zgodność co do ich wartości. Dobra te mogą być zarówno konkurencyjne, jak i niekonkurencyjne odnośnie do konsumpcji, dlatego też nie powinny być utożsamiane ani z prywatnymi, ani z publicznymi dobrami. Ich w pełni indywidualna konsumpcja nie pozwalałaby na efektywną alokację z uwagi na fakt, iż potencjalna zbiorowa dostępność podnosi jakość życia określonych grup społecznych i sprzyja rozwojowi gospodarki (Kamińska 1999).

Jak wcześniej podkreślono, istotnym kierunkiem zagospodarowania ODK jest wykorzystywanie ich do pełnienia funkcji turystycznych. W tym też obszarze autor artykułu przeprowadził w 2010 r. badania. Ukierunkowane były one m.in. na identyfikację podstawowych efektów zewnętrznych generowanych przez realizowane na terenie województwa dolnośląskiego projekty zakładające zagospodarowanie dziedzictwa kulturowego na cele turystyczne³. Analizy te zawarte były w dokumentacji projektowej, przede wszystkim w studiach wykonalności omawianych przedsięwzięć, dla których podmioty aplikowały o dofinansowanie z funduszy europejskich. Badania miały cha-

³ Uwzględnione zostały zarówno projekty *stricto* turystyczne, jak i paraturystyczne związane z zagospodarowaniem ODK.

rakter kwerendy. Założeniem autora było zidentyfikowanie, a następnie przebadanie wszystkich projektów, jakie były zrealizowane lub przewidziane do realizacji przy współfinansowaniu z funduszy europejskich w latach 2004–2010. Badanie obejmowało więc dokumentację projektową dla dwóch okresów programowania, tj. lat 2004–2006 oraz 2007–2013, w których Polska jako pełnoprawny członek Unii Europejskiej mogła wykorzystywać dostępne fundusze⁴.

Pogłębione analizy dokumentacji dotyczyły m.in. efektów zewnętrznych, jakie inicjatorzy przedsięwzięć byli zobowiązani wskazać jako następstwo realizacji przedmiotowych projektów i założonych dla nich celów. W wyniku przeprowadzonej analizy zidentyfikowano efekty zewnętrzne, które podzielono na dwie grupy:

- efekty ekonomiczne (gospodarcze);
- efekty społeczne i środowiskowe.

Prezentowane wyniki odnoszą się wyłącznie do projektów realizowanych na obszarach miejskich, tj. na terenie gmin miejskich, miejsko-wiejskich oraz miast na prawach powiatu. Stanowiły one 82% wszystkich projektów poddanych analizie w ramach badań (91 ze 111 przebadanych projektów).

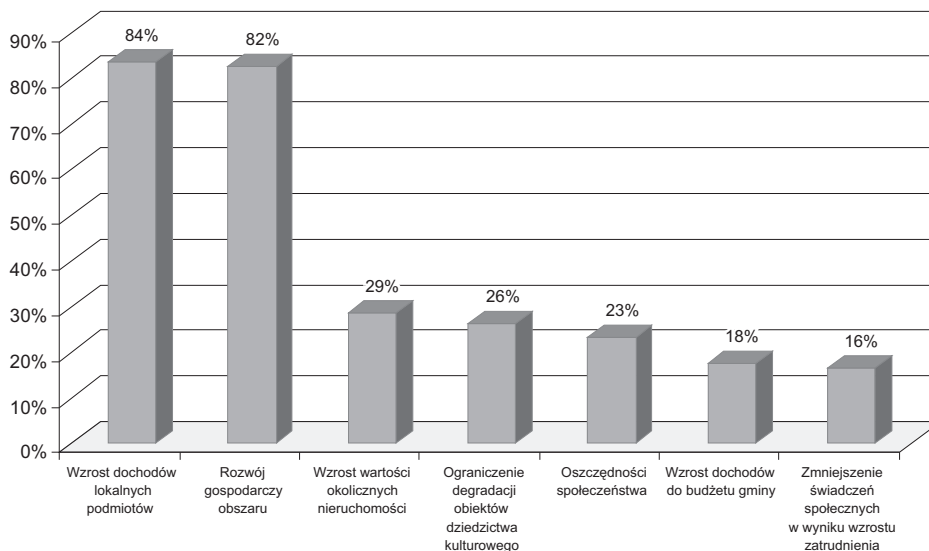
Wśród ekonomicznych efektów zewnętrznych najczęściej wskazywano na wzrost dochodów lokalnych podmiotów jako następstwo wzrostu liczby odwiedzających i turystów oraz ich zwiększonych wydatków na danym obszarze. Efekt ten opisano w 76 przypadkach (84% analizowanych projektów) – rysunek 2. Jest to typowy efekt pośredni, jaki może zostać wygenerowany dla lokalnej gospodarki w wyniku realizacji tego typu projektów. Niewiele mniejsza liczba przypadków (75 projektów) odnosi się do efektu związanego z gospodarczym rozwojem obszaru. Rozwój ten utożsamiany jest z:

- zakładaniem działalności gospodarczej w sąsiedztwie projektu;
- tworzeniem nowych miejsc pracy w projekcie i w jego otoczeniu (wpływ na poziom zatrudnienia);
- wzrostem dochodów osób zatrudnionych w projekcie i podmiotach powiązanych (efekt indukowany).

W dalszej kolejności wskazano na takie efekty jak: wzrost wartości okolicznych nieruchomości (zarówno gruntów, jak i otaczających obiektów) – 26 projektów (29%), ograniczenie degradacji ODK, przejawiające się mniejszymi kosztami remontów w przyszłych okresach – 24 przypadki (26%), oszczędności społeczeństwa (uniknięcie kosztów podróży do podobnego obiektu, pobieranie niższych opłat za wstęp w stosunku do innych obiektów lub ich brak) – 21 przypadków (23%). Najrzadziej wskazywano na wzrost wpływów do budżetu gminy (16 projektów) oraz zmniejszenie świadczeń społecznych w wyniku wzrostu zatrudnienia osób bezrobotnych (15 projektów).

W przypadku efektów społecznych i środowiskowych najczęściej wskazywanymi następstwami realizacji omawianych projektów były poprawa estetyki, konkurencyjności i atrakcyjności gminy, w tym atrakcyjności turystycznej. Efekt ten występuje

⁴ Więcej nt. procedury badawczej w: Kołakowski 2012, s. 141–159.

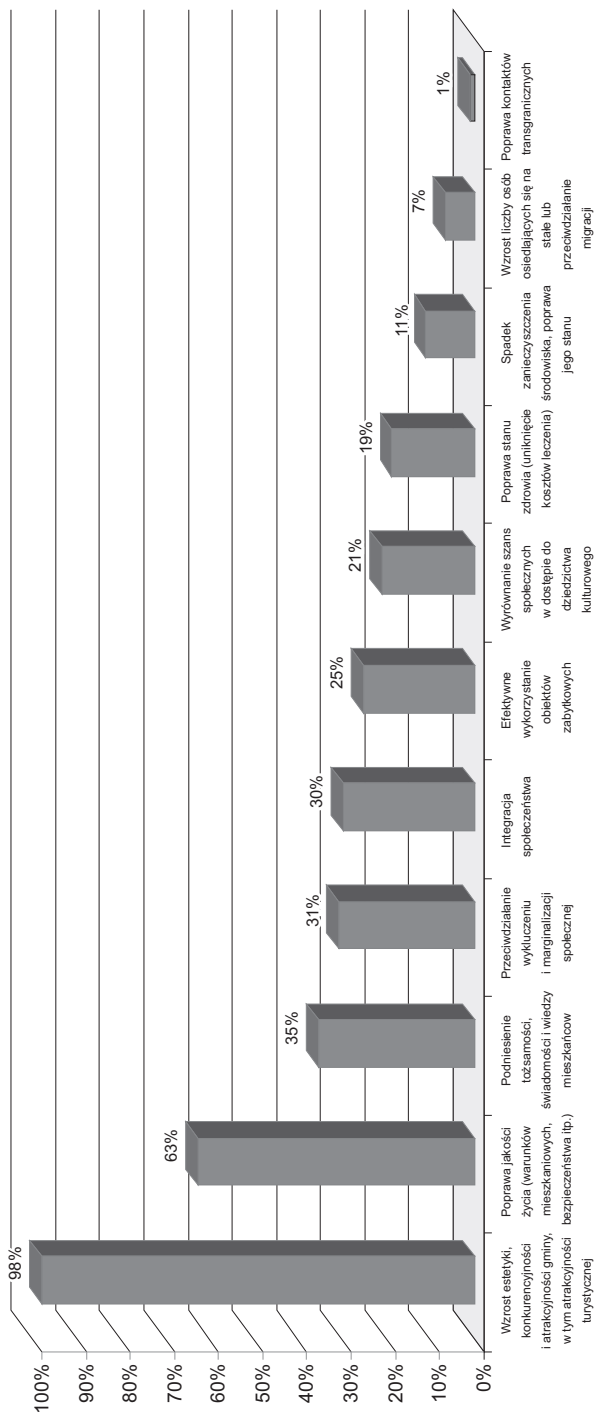
Rys. 2. Ekonomiczne efekty projektów zagospodarowania dziedzictwa kulturowego na cele turystyczne na obszarach miejskich – udział % w stosunku do liczby analizowanych projektów (wartości nie sumują się do 100%, ponieważ w projektach wskazywano po kilka efektów)

Źródło: Opracowanie własne.

w przypadku 89 projektów (98%). W dalszej kolejności wskazywane są efekty związane z szeroko rozumianą poprawą jakości życia mieszkańców obszarów, na których dokonywane są projekty, w tym m.in. w zakresie bezpieczeństwa czy warunków mieszkaniowych – 57 projektów (63%), oraz podniesienie tożsamości, świadomości i wiedzy mieszkańców – 32 projekty (35%). Wśród innych efektów można zauważyć również te, które odnoszą się w dużej mierze do stosunków i relacji pomiędzy mieszkańcami, jak również pomiędzy nimi, a odwiedzającymi dany obszar. W projektach wskazuje się na: przeciwdziałanie wykluczeniu i marginalizacji społecznej – 28 projektów (31%), integrację społeczeństwa – 27 projektów (30%), wyrównanie szans społecznych w dostępie do dziedzictwa kulturowego – 19 projektów (21%) oraz poprawę kontaktów transgranicznych – 1 projekt (rysunek 3).

Duży odsetek wskazań (25%) odnosi się do efektywnego wykorzystywania obiektów zabytkowych. Aspekt ten nawiązuje do traktowania obiektów zabytkowych w kategoriach istotnego zasobu możliwego do zagospodarowania wraz z potencjałem, jaki sobą reprezentuje (wartości historyczne, sentymentalne, edukacyjne itp.), nie zaś jako kosztownego „balastu przeszłości”, który, jak wskazuje K. Broński, często uważany jest za obciążenie lokalnego budżetu w sytuacji braku środków na realizację innych ważnych działań (Broński 2006).

Analiza efektów zewnętrznych powinna każdorazowo uwzględniać również potencjalne negatywne aspekty związane z realizacją projektów. Koszty zewnętrzne powinny

Rys. 3. Społeczne i środowiskowe efekty projektów zagospodarowania dziedzictwa kulturowego na cele turystyczne – udział % w stosunku do liczby przebadanych projektów (wartości nie sumują się do 100%, ponieważ w projektach wskazywano po kilka efektów)

Źródło: Opracowanie własne.

być identyfikowane i brane pod uwagę w szacunkach, gdyż ich pojawienie się może niekiedy w istotny sposób wpływać na wyniki efektywności ekonomicznej projektów. W analizowanych przedsięwzięciach identyfikacja omawianych kosztów dokonana została tylko w 15 przypadkach (16% ogółu analizowanych projektów). Wśród nich znalazły się następujące koszty ekonomiczno-społeczne: koszty/utrudnienia powstałe w czasie inwestycji (hałas, zanieczyszczenie powietrza itp.) – 9 projektów, niszczenie drobnej infrastruktury w wyniku wzrostu ruchu odwiedzających i turystów – 2 projekty oraz wzrost kosztów wywozu śmieci na danym obszarze – 2 projekty. Zidentyfikowano również po jednym przypadku wskazania na koszty wynikające z utrudnień powstałych po realizacji inwestycji (hałas, zanieczyszczenie powietrza itp.) oraz związanych ze wzrostem ruchu pojazdów i zatłoczeniem (wydłużenie czasu przemieszczania się).

Podsumowanie

Identyfikacja zarówno pozytywnych, jak i negatywnych efektów generowanych przez projekty, których celem jest turystyczne zagospodarowanie ODK na obszarach miast, nie jest rzeczą łatwą. Uwzględnianie w ramach różnego rodzaju analiz wyłącznie bezpośrednich korzyści, w postaci np. opłat za wstęp do odrestaurowanego obiektu, jest zbyt dużym uproszczeniem. Stąd też działania w tym obszarze wymagają uwzględnienia także efektów, które będą oddziaływały na szeroko rozumiane otoczenie przedsięwzięcia (np. zwiększone dochody okolicznych podmiotów). Przytoczone wyniki badań potwierdzają zasadność takiego podejścia. W zakresie zidentyfikowanych efektów ekonomicznych związanych z zagospodarowywaniem ODK wskazuje się przede wszystkim na szeroko pojęty gospodarczy rozwój miasta, w tym głównie: wzrost dochodów lokalnych podmiotów jako następstwo wzrostu liczby odwiedzających i turystów oraz ich zwiększonych wydatków na danym obszarze, tworzenie nowych miejsc pracy w ramach projektu i w jego otoczeniu oraz wzrost dochodów osób zatrudnionych w projekcie i podmiotach powiązanych.

W przypadku efektów społecznych i środowiskowych podkreśla się przede wszystkim wpływ omawianych przedsięwzięć na wzrost estetyki, konkurencyjności i atrakcyjności miasta. W wielu projektach wskazuje się również na poprawę jakości życia (bezpieczeństwo, warunki mieszkaniowe itp.), jak również na poprawę stosunków i relacji pomiędzy mieszkańcami miasta oraz pomiędzy nimi a odwiedzającymi dany obszar. Wskazuje to na istotny element nieużytkowy ODK, przejawiający się we wpływie na zachowania społeczeństwa i kształtowanie stosunków międzyludzkich.

Taka perspektywa planowania i analizy potencjalnych przedsięwzięć pozwala określić wkład nowego projektu w budowanie atrakcyjności danego miasta, bowiem zarówno uwzględnia korzyści pośrednie, jakie są rezultatem zagospodarowywania ODK na jego obszarze, jak również zwraca uwagę na efekty mniej mierzalne (nieużytkowe) i w pewien sposób włącza je do przeprowadzanych analiz. Podejście takie ponadto stymuluje do odpowiednich działań, i to zarówno po stronie prywatnego inwestora,

jak i samorządu – np. porozumienia co do formy zagospodarowania, włączenie nowego obiektu w istniejącą miejską trasę turystyczną, wspólna promocja, co nie pozostaje bez znaczenia dla rozwoju obszaru miejskiego.

Bibliografia

- Broński K., 2006, *Rola dziedzictwa kulturowego w rozwoju lokalnym. Doświadczenie polskie doby transformacji (po 1989 r.)*, AE w Krakowie, Kraków. Zeszyty Naukowe, nr 706.
- Cal P.C., Parumog M.G., 2002, *Economic valuation of cultural heritage preservation in road planning*, National Center for Transportation Studies, University of the Philippines, Quezon City.
- Kamińska T., 1999, *Makroekonomiczna ocena efektywności inwestycji infrastrukturalnych na przykładzie transportu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk.
- Kołodowski T., 2008, *Wybrane aspekty oceny efektywności projektów rewitalizacji zabytkowych obszarów miejskich*, [w:] *Wartość jako kryterium efektywności*, red. T. Dudycz, Indygo Zahir Media, Wrocław, s. 83–92.
- Kołodowski T., 2012, *Projekty turystycznego zagospodarowania obiektów dziedzictwa kulturowego na terenie województwa dolnośląskiego – efekty ekonomiczne i metody ich wyceny*, [w:] *Efektywność – rozważania nad istotą i pomiarem*, red. T. Dudycz, Wydawnictwo UE we Wrocławiu, Wrocław, Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 261, s. 141–159.
- Lichfield N., Nijkamp P. (red.), 1993, *Conservation economic, cost benefit analysis for the cultural build heritage: principles and practice*, ICOMOS, Panaluwa-Padukka.
- Mikos v. Rohrscheidt A., 2008, *Turystyka kulturowa – wokół definicji*, „Turystyka Kulturowa” nr 1, www.turystykakulturowa.org
- Ost C., Van Droogenbroeck N., 1998, *Report on economics of conservation, an appraisal of theories, principles and methods*, ICOMOS International Economics Committee, Brussels.
- Pagiola S., 1996, *Economic analysis of investments in cultural heritage: insights from environmental economics*, World Bank, Environment Department, Washington.
- Valuing the priceless: the value of historic heritage in Australia, Research Report 2, The Allen Consulting Group, Australia, November 2005, www.environment.sa.gov.au
- Winpenny J.T., 1995, *Wartość środowiska. Metody wyceny ekonomicznej*, Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.

ZAGOSPODAROWANIE OBIEKTÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO NA OBSZARACH MIEJSKICH – EFEKTY EKONOMICZNE I SPOŁECZNE

ABSTRAKT: W artykule dokonano przeglądu podstawowych efektów zewnętrznych związanych z zagospodarowaniem obiektów dziedzictwa kulturowego (ODK) na obszarach miast. Zaprezentowano wyniki badań w obszarze omawianych przedsięwzięć na terenie województwa dolnośląskiego, dla których beneficjenci ubiegali się o dofinansowanie ze środków pomocowych (UE i EOG). W badaniach skoncentrowano uwagę na dwóch grupach efektów: ekonomicznych i społeczno-środowiskowych.

SŁOWA KLUCZOWE: projekt, dziedzictwo kulturowe, efekty ekonomiczne, efekty społeczno-środowiskowe, obszar miejski